

“El Racó de les famílies”. Intervenció grupal per reforçar les habilitats parentals

Asún Val Liso¹, Jordi Bautista Macias², Inés Moya Mata³ i Mariona Buxadé Guardiola⁴

Resum

El programa que es presenta, “El Racó de les Famílies”, surt en un context de treball comunitari a partir d’una proposta del Centre de Serveis Socials Casc Antic (Districte de Ciutat Vella, Barcelona) amb la col·laboració d’altres dispositius del territori. Neix com a resposta a la necessitat d’implementar programes destinats a ajudar pares i mares a desenvolupar competències parentals. Pretén fomentar les relacions positives en les famílies i així poder prevenir conductes conflictives o de risc en els fills i filles. És un projecte d’acció grupal que es du a terme amb la intervenció de l’EAP i les 4 escoles públiques del territori del Casc Antic. Es presenten uns breus antecedents, així com una síntesi de la metodologia, les dades bàsiques del projecte, algunes dades avaluadores i uns punts de reflexió sobre la seva implementació.

Paraules clau: Treball comunitari, treball grupal, habilitats parentals, parentalitat positiva.

Per citar l'article: VAL LISO, Asún; BAUTISTA MACIAS, Jordi; MOYA MATA, Inés i BUXADÉ GUARDIOLA, Mariona. “El Racó de les famílies». Intervenció grupal per reforçar les habilitats parentals”, en *Revista de Treball Social*, núm. 201 (abril 2014). Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya. Pàgines 83-91. ISSN 0212-7210.

¹Treballadora social.

²Psicòleg.

³Treballadora social.

⁴Treballadora social i direcció CSS Casc Antic Ajuntament de Barcelona. Correu electrònic: csscascantic@bcn.cat.

Abstract

The program introduced ‘El Racó de les Famílies’ or ‘Family Corner’ is placed in a context of community work and emerges from the proposal made by Centre of Social Services Casc Antic (a neighborhood in Ciutat Vella, Barcelona) in collaboration with other agents in the territory. It is a response to the need of implementing programs to help parents develop parenthood skills. It aims to promote positive relations within families to prevent conflictive or risk behaviors in sons and daughters. It is a group project carried out by the EAP (Equip d’Atenció Psicopedagògica or ‘Psychopedagogic Attention Team’) and the four public schools in Casc Antic. The article briefly presents precedents, methodology, basic data, evaluation data and reflection ideas for its implementation.

Key words: Community work, group work, parental skills, positive parenthood.

D’on sorgeix el projecte

1) Del territori i les seves necessitats:

els barris de Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera de Barcelona (en endavant Casc Antic) formen un entramat social i cultural molt divers. En una població que el 2012 era de 22.780 habitants, conviuen nivells culturals i econòmics diferents, així com persones de diverses procedències, i destaca la població immigrada d’origen argentí, marroquí i de Centreamèrica. Un 10% de la població són infants entre 0-14 anys. Al territori hi trobem 5 escoles d’educació primària, una de les quals privada, i 2 escoles d’ensenyament secundari. De la relació entre SSB i les escoles, a través del treball conjunt en les comissions

socials, es detecta la necessitat de promoure una participació més activa de les famílies i de dur a terme accions que reforcin les competències parentals.

2) **Del compromís dels SSB:** des de l’any 2011 el Pla d’Acció de Centre⁵ dona prioritat a l’atenció de famílies monoparentals amb manca de xarxa social, dèficit d’autoestima i dificultats d’exercir llurs funcions parentals. D’aquí va sorgir el **projecte grupal “Llaços”**, d’una durada de 2 edicions. En la línia de continuïtat ens vàrem plantejar d’iniciar altres projectes que reforcessin el rol parental.

3) **Del treball comunitari:** al territori de Casc Antic existeix una llarga tradició de treball comunitari i en xarxa. A par-

⁵ El Pla d’Acció Social de Centre és el conjunt d’actuacions ordenades en el temps que tenen en comú aconseguir uns objectius i resultats de servei.

tir d'un diagnòstic de salut promogut per l'Agència de Salut Pública de Barcelona (ASPB) l'any 2010, s'acorda donar prioritat a la demanda del CSS en la recerca d'un programa que reforçés les habilitats parentals com a intervenció preventiva de problemàtiques detectades als barris. Es va crear un grup motor representat per 2 escoles, Pere Vila i Cervantes, l'EAP, l'Espai Familiar (Institut Municipal Educació), l'ASPB i el Centre de Serveis Socials. Després de la recerca de programes a nivell nacional i internacional, es va triar el "Programa guía para el desarrollo de competencias emocionales, educativas y parentales" (MARTÍNEZ GONZÁLES, 2009), elaborat per la Dra. Raquel-Amaya Martínez Gonzalez. L'ASPB va proposar com a tret diferencial tres modalitats d'implementació del programa i hi va afegir dues sessions amb la participació dels fills de les famílies participants.⁶

4) Marc legal i programàtic

- **Recomanació REC (2006) 19 del Consell Europeu.** Fa referència al rol fonamental que desenvolupen els pares i mares i a la necessitat d'escoltar i analitzar les seves necessitats, també de recolzar les famílies perquè puguin desenvolupar de manera adient i positiva el seu rol parental.
- **Llei 12/2007, de Serveis Socials, 11 d'octubre.** Estableix la prioritització d'accions preventives i comunitàries en les intervencions socials, donant prioritat a les famílies, a les unitats de convivència i grups en situació de risc.
- **Llei 14/2010, del Drets i les Oportunitats en la Infància i Adolescència.** Planteja la prevenció com a objectiu prioritari. La descriu com el conjunt d'accions destinades a preservar l'infant i adolescent de les situacions perjudicials per al seu desenvolupament integral, i exigeix la intervenció dels ens locals en coordinació amb les altres administracions.
- **Pla d'infància municipal (2013-2016).** Els objectius de la línia estratègica 2 sobre infància i relacions familiars assenyalen accions vers la promoció de l'atenció a les famílies i el suport en el desenvolupament de les seves competències parentals per afavorir la transmissió de vincles, valors i models positius per al creixement de l'infant i l'adolescent com a persona.
- **Pla Acció Social Territorial de Ciutat Vella i PASC-Casc Antic.** Des de l'any 2011 incorporen com a objectius estratègics les accions de suport i atenció als infants i a les famílies i el treball en xarxa. Es considera així mateix que aquestes fites i objectius han de concretar-se en mesures de suport a les famílies des d'una perspectiva educativa, preventiva, comunitària, ecològica, multidisciplinària, col·laborativa i en xarxa.

⁶ASPB. "Programa d'Habilitats i competències parentals". Novembre 2012.

PROJECTE “EL RACÓ DE LES FAMÍLIES”. Síntesi del projecte.

El projecte s’inicia l’octubre del 2011. Enguany estem realitzant la tercera edició. Al llarg de les 3 edicions s’han fet adaptacions organitzatives per despertar interessos dels agents implicats.

Objectius del projecte

- 1. Promoure que els pares i mares amb responsabilitats familiars reforcin estratègies personals, educatives i emocionals que els permetin implicar-se en la construcció d’una dinàmica de convivència familiar positiva.**
- 2. Promoure el treball en xarxa entre els diferents agents del territori per al desenvolupament d’un projecte comunitari.**

Població destinatària

Pares i mares amb fills i filles de segon cicle d’educació infantil (P-4 i P-5) de les escoles públiques dels barris de Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera. Es va optar per aquestes edats, encara que el programa es pot aplicar a tota la franja d’edat des de la infància a l’adolescència, ja que en el grup motor es va prioritzar una visió preventiva.

El grup està format per un màxim de 25 participants estables, encara que en cap de les edicions hem arribat a aquesta xifra.

S’han definit 2 perfils que haurien de formar el grup de manera proporcional.

- 1. Famílies interessades (motivades) a reforçar les seves competències i estratègies personals, educatives i emocionals**

- 2. Famílies detectades (identificades) en les comissions socials de les escoles i a les quals se’ls proposa participar per millorar un o més dels indicadors següents:**

- a) el control emocional davant les dificultats que presenten els seus fills/es en les relacions familiars i/o escolars.
- b) les formes d’expressió i comunicació mútues.
- c) la capacitat de limitar adequadament els comportaments adaptatius dels seus fills.
- d) la informació sobre les etapes evolutives dels fills/es.

S’opta per un grup heterogeni per evitar l’estigmatització i per l’aprenentatge que implica interactuar amb famílies de models i valors diferents.

Metodologia de les sessions amb els pares i mares

Es tracta d’onze sessions pràctiques, participatives i experiencials en les quals s’incorpora una part d’elements teòrics, a través de fitxes dirigides a donar resposta en les diferents àrees que es treballen. Es treballa a través del qüestionament personal i la interacció del grup.

Contingut

Els temes treballats abasten des de les característiques dels menors segons l’etapa evolutiva fins a la disciplina, passant per l’autoestima, l’assertivitat, l’escolta activa, l’empatia o la resolució de conflictes. L’objectiu d’aquesta proposta de treball és desenvolupar els rols familiars des d’una perspectiva d’autoconsciència per afavo-

■ **L'objectiu d'aquesta proposta de treball és desenvolupar els rols familiars des d'una perspectiva d'autoconsciència per afavorir el desenvolupament d'habilitats i resistència en la família.**

rir el desenvolupament d'habilitats i resistència en la família.

Recursos i temporalitat

Les sessions estan dirigides per dos professionals dels SSB (psicòleg i treballadora social) i compten amb una tercera professional amb funcions d'observació participant. Constitueixen l'equip executor. El grup de treball actual també està format per un equip motor (format per direcció del projecte, equip executor, direccions de les escoles i EAP) i un avaluador extern.

Per formar l'equip executor es van tenir en compte requisits de formació prèvia imprescindibles per abordar el treball amb famílies. En destaquem: coneixements bàsics de dinàmica grupal; desenvolupament evolutiu de la infància i adolescència; conceptes bàsics de Parentalitat Positiva; experiència en relacions humanes; nocions bàsiques sobre els temes abordats en el programa; tenir present la perspectiva de gènere i l'educació de valors.

La dedicació dels professionals de l'equip executor és de major o menor intensitat segons el moment del projecte. Tot i així es calcula que una mitjana de 4 hores setmanals són imprescindibles. Per a la participació dels professionals del CSS es té present la reducció del volum de tre-

ball en l'àrea d'atenció individual. És un projecte assumit per l'equip del CSS, i per tant són de rellevància especial totes les estratègies de comunicació i participació.

Les sessions, en horari de 15:00 a 17:00h, es fan setmanalment durant un trimestre escolar. El lloc de realització és el centre cívic del territori, el convent de Sant Agustí, espai dotat d'infraestructura, cèntric, neutral i acollidor. Les despeses del projecte (material fungible i avaluació) són assumides pel CSS.

Avaluació

En consonància amb les directrius europees formulades per a la promoció de la parentalitat positiva, aquest programa ha estat avaluat al llarg de les diferents edicions. En l'edició 2011-2012 va ser avaluat per l'Agència de Salut Pública de l'Ajuntament de Barcelona, i en l'edició 2012-2013 pel Departament de Ciències de l'Educació de la Universitat d'Oviedo.

■ **L'avaluació aborda dimensions o mòduls de contingut que es consideren fonamentals per a l'exercici positiu del rol parental.**

L'avaluació aborda dimensions o mòduls de contingut que es consideren fonamentals per a l'exercici positiu del rol parental. Aquestes estan associades a un conjunt d'estratègies transversals bàsiques i fonamentals per a l'adquisició de valors i competències emocionals tant en els pares i mares com en els fills/es.

La proposta d'avaluació del projecte és de tres tipus:

1. **Avaluació inicial:** amb un qüestionari *Pre* que recull les necessitats a les quals volen trobar resposta els diferents participants en el programa així com les seves expectatives.
2. **Avaluació de procés:** amb materials diversos com els comentaris dels pares/mares al llarg del procés, les seves aportacions en les sessions, les observacions dels conductors, les notes de l'observadora, les valoracions de les fitxes, etc.
3. **Avaluació final:** amb un qüestionari *Post* que recull l'impacte aconseguit en la millora de les competències parentals i el grau de satisfacció del programa i dels temes tractats.

En les dues edicions anteriors la població diana varen ser els pares i mares de p-3; p-4, p-5 de dues escoles del territori. En conjunt han participat en el programa 36 persones en les dues edicions (8 eren pares). La mitjana d'assistència a cada sessió va ser de 10 participants. L'avaluació s'ha fet en base als participants que havien omplert els qüestionaris (pre i post). L'edat mitjana dels participants va ser de 36,7 anys. La mitjana de fills per participant va ser de 2 (mínim 1, màxim 4).

Les conclusions més rellevants d'aquest procés es descriuen tot seguit.

- 1) A la majoria dels participants els ha **agradat parlar** de les seves pròpies experiències com a pare/mare amb altres pares i mares.
 - 2) Les **preocupacions i expectatives més freqüents** que es plantejaven els pares i mares a l'hora d'educar els seus fills/es abans de començar el grup eren:
 - a. saber marcar els límits i resoldre conflictes sense arribar a enfadar-se.
 - b. aconseguir que siguin feliços i bones persones.
 - c. tenir la tranquil·litat de fer les coses bé.
 - d. aconseguir que siguin persones amb valors sòlids, conseqüents, implicades i responsables.
 - e. saber transmetre-li una confiança i seguretat en si mateix (crear persones autònomes)
 - f. que sàpiguen respectar els altres i a si mateixos.
- 3) Els temes que els semblen amb més **dificultat de portar a la pràctica** són: escoltar, regular el comportament dels fills i construir la seva autoestima adequadament: “ser més positiva a l'hora d'actuar”; “escoltar i atendre”.
 - 4) Les dimensions de parentalitat mesurades que es descriuen a continuació:
 - a. **Dimensió I:** *Informació sobre les característiques evolutives dels fills/es per comprendre el seu comportament.* Els pares i mares entenen millor el comportament dels seus fills/es en acabar la intervenció.
 - b. **Dimensió II:** *Habilitats cognitives, de relaxació i d'autoregulació.* Abans de començar el programa la gran majoria de mares i pares manifestava tenir poca paciència amb els seus fills; després de participar en l'acció formativa els pares i mares són més capaços de controlar-se i mostrar més paciència i autoregular les seves emocions i trobar més oportunitats per relaxar-se.
 - c. **Dimensió III:** *Autoestima i assertivitat en el desenvolupament de la funció parental.* Els pares i mares

tenen una percepció més alta sobre si mateixos en l'exercici del seu rol parental, minva el sentiment de culpa davant del comportament no desitjat dels seus fills.

- d. **Dimensió IV:** *Emocions i comunicació (hàbits i habilitats d'escolta i expressió verbal i gestual)*. Els pares i mares, una vegada treballades les competències d'autoestima, comunicació, escolta activa i utilització dels missatges-jo, com a alternativa als missatges-tu, han adquirit habilitats de comunicació i creuen tenir informació adient per comunicar les coses sense ofendre.
- e. **Dimensió V:** *Estratègies de resolució de conflictes i de negociació*. Els pares i mares tenen més estratègies i instruments per saber com arribar a acords amb els fills/lles per solucionar els problemes que poden sorgir en la comunicació amb ells (mètode d'exploració d'alternatives).
- f. **Dimensió VI:** *Habilitats per establir límits i regular el comportament dels fills/es*. Els pares i mares tenen més habilitats quant a l'establiment de normes i límits. El desenvolupament del Programa-Guia ha resultat d'utilitat als pares i mares per respondre als seus interrogants sobre com posar límits per regular el comportament dels seus fills i filles.

Amb les avaluacions de les 2 edicions es constata la bondat del programa per ajudar i enfortir els pares i mares en la seva tasca educativa, i en tot cas els aspectes que caldria reforçar més serien:

1. Adoptar enfocaments més positius amb un mateix
2. Relativitzar la importància que es dóna a les opinions dels altres sobre com un/a educa als fills
3. Ser més conseqüent en l'aplicació de les conseqüències quan els fills no compleixen amb les tasques i responsabilitats.

Alguns elements clau del desenvolupament del Projecte

1. El **suport institucional** és bàsic per sostenir la intervenció grupal i comunitària des dels Serveis Socials Bàsics. El desenvolupament d'accions d'aquest tipus requereix una acció proactiva i continuada des dels comandaments, atesa la dificultat de justificar les accions preventives a curt termini així com la dedicació professional necessària per portar-les a terme.
2. La **definició consensuada** entre les diverses entitats i serveis que col·laboren del projecte comú d'intervenció. Es fa necessari consensuar objectius, funcions, tasques, lideratge, temps i cronograma d'activitats, ja que minimitza les dificultats de comunicació.
3. L'**adaptació permanent** del Programa-Guia per respondre a la diversitat i necessitats específiques de les famílies.
4. El **programa** en què ens hem basat per desenvolupar el projecte pot ser aplicat a nivell preventiu per part dels Serveis Socials amb tot tipus de famílies, tant aquelles que es troben

en situacions especials i/o de risc com en aquelles altres que presenten un perfil més normalitzat.

5. **Pensem que és un Programa** que pot implementar-se també a escala individual amb determinades famílies. El programa dóna eines per tractar temes i abordar valors educatius que poden ser utilitzats estratègicament pels professionals en contextos individuals.
6. **Hem observat avantatges** en la creació d'un grup de pares heterogeni format per famílies motivades i d'altres identificades a qui se'ls prescriu la participació. Totes les famílies tenen punts en comú com a pares/mares (creences, ansietats...); es dóna un enriquiment mutu pel que fa a la diversitat d'estils i models parentals; es construeix un clima de cooperació i, finalment, quan es treballa en grup, es relativitzen algunes de les dificultats individuals.
7. En funció de les característiques del grup, el nombre de sessions del programa s'ha de **perllongar en el temps** per poder treballar tots els temes que es proposen, ja que alguns temes poden requerir una major dedicació de temps (autoestima o límits) o bé abordar algun tema d'interès no contemplat en el programa. Alguns dels temes d'interès que han aparegut han estat: el maneig dels secrets amb els fills/es; la divergència de valors, opinions i estils educatius en la parella; educació afectiva-sexual i dormir pares i fills junts (*cosleeping*).
8. És adient agrupar les famílies per **franges d'edat**, ja que afavoreix el debat i la participació en el grup així com una major identificació amb els altres participants.
9. És **difícil la fidelització de tots els participants** en totes les sessions. Això planteja la necessitat de prevenir a quantes persones s'ha d'oferir inicialment per constituir un grup suficient que permeti l'enriquiment i la participació dels assistents.
10. **Des de l'experiència** realitzada valorem molt positivament les intervencions grupals amb famílies, especialment amb pares/mares i els seus fills, i poder-les anar incorporant als tractaments socials habituals. Les dificultats (pors, no ens pertoca, no sabem...) no haurien de ser una excusa. Així també és necessari que el treball grupal esdevingui una cultura d'equip i que els projectes que s'implementin no siguin només projectes dels qui ho executen sinó projectes de l'equip dels serveis socials.

Bibliografia

- Agència de Salut Pública de Barcelona. *Programa de desenvolupament d'habilitats parentals per a famílies*. ASPB, 2012. B-18623-2012. http://www.aspb.cat/quefem/docs/Programa_habilitats_parentals_families.pdf. Data consulta 16/06/2014
- Ajuntament de Barcelona. Àrea Qualitat de Vida, Igualtat i Esports. *Pla d'Infància Municipal 2013-2016*. AQVIE, Ajuntament de Barcelona, 2013. <http://governobert.bcn.cat/sites/default/files/docs/Pla%20Inf%C3%A0ncia%2013-16.pdf>. Data consulta 16/06/2014.
- Autors diversos. Universitat de La Laguna. *Parentalidad positiva y políticas de apoyo locales a las familias*. Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad y Federación Española de municipios y provincias. FEMP, 2010. M-38032-2010 <http://www.msssi.gob.es/ssi/familiasInfancia/documentacion.htm>. Data consulta 16/06/2014.
- Autors diversos. *Queriendo se entiende la familia. Guía de intervención sobre parentalidad positiva para profesionales*. Save The Children España, 2013. http://www.savethechildren.es/cen_doc.php?idtema=21. Data consulta 16/06/2014.
- Diputación de Salamanca *Programa Dédalo. Programa prevención selectiva del consumo de drogas*. Diputación de Salamanca. Bienestar social, Familia e Igualdad de oportunidades, 2008. Actualitzat 2013.. http://familiaeigualdad.aytosalamanca.es/es/familiaeinfancia/docs/programa_dedalo.pdf. Data consulta 16/06/2014.
- FAPMI. *Programa Educación Familiar y Parentalidad Positiva*. FAPMI, 2009. Actualitzat 2012. http://www.fapmi.es/imagenes/subsecciones1/EdFAM_Dossier_2012.pdf. Data consulta 16/06/2014.
- MARTINEZ GONZALEZ, Raquel Amaya. *Programa-Guía para el Desarrollo de competencias emocionales, educativas y parentales*. Facultad y Departamento de Ciencias Sociales y Educación Universidad de Oviedo. Ministerio de Sanidad y Política Social. Secretaria general Técnica, 2009. M-33.098-2009. <http://www.observatoriodelainfancia.msssi.gob.es/productos/pdf/programaGuiaDesarrolloCompetencias.pdf>. Data consulta 16/06/2014. NIPO: 660-09-023-3
- Ministerio de Servicios Sociales e Igualdad. *Quién te quiere a ti. Guía para padres y madres: Cómo educar en positivo*. Save the Children España, 2012. http://www.savethechildren.es/cen_doc.php?idtema=21. Data consulta 16/06/2014